

Colecția
Școala ardeleană de critică și istorie literară

ANDREI MOLDOVAN

ISTORIE ȘI LITERATURĂ

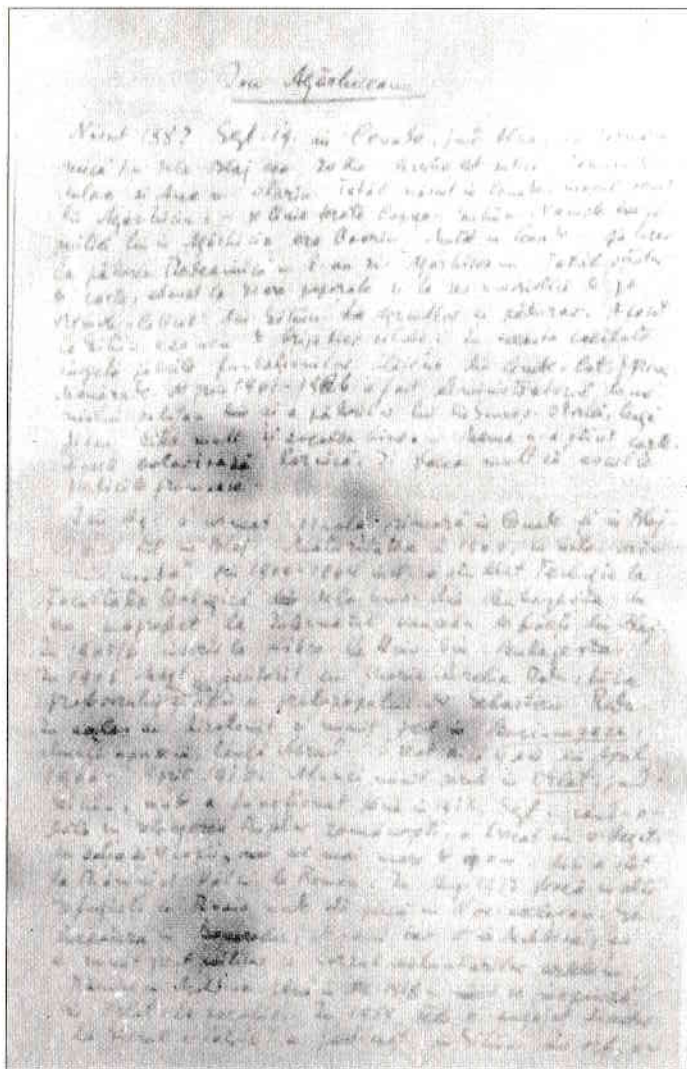
© Editura Școala Ardeleană
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364 117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,
redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel/fax 0364 117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro,
esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MOLDOVAN, ANDREI
Istorie și literatură / Andrei Moldovan. - Cluj-Napoca : Editura Școala
Ardeleană, 2019
ISBN 978-606-797-400-3
821.135.1.09

Editor: Vasile George Dâncu
Copertă: Eduard Grecu
Corectură și tehnoredactare: Sandra Cibicenco

CLUJ-NAPOCA, 2019

Ion Agârbiceanu – corespondență inedită

CUPRINS

I. MAI VECHI CREDINȚE	5
Istorie și literatură	7
Dacia literară – reînviată în 1859	10
Triumfător asupra popoarelor	17
Nașterea României literare	23
Alecsandri și Ubicini – copiii teribili ai Unirii	29
Mihail Kogălniceanu – un Cicero al României moderne	43
La Hanul lui Manuc – vânzători de țară	55
Mare „kalhoz”!	62
II. JUNIMIȘTI ȘI NU NUMAI	71
Lecția lui Maiorescu	73
Un document despre Eminescu	82
Suflete gemene	84
Cum ar îngheța mucul condeiiului	86
Ioan Slavici – o scrisoare din 1878	89
O dimensiune morală: Grigore Silași	94
Ion Pop Reteganul și direcția mitologizantă	133
III. LA CUMPĂNA VEACURILOR	139
Carmen Sylva în traducerea lui George Coșbuc	141
Reginele României și literatura	152
Aron Cotruș – inedit	154
Octavian C. Tăslăuanu sub presiunea autorităților	158
Tânărul Ion Minulescu sub protecția lui Ilarie Chendi	162
Sextil Pușcariu la <i> Glasul Bucovinei </i>	165

IV. ÎN INTERBELIC.....	171
Ion Agârbiceanu – corespondență inedită	173
I.L. Dorna – un pseudonim al lui	
Liviu Rebreanu?.....	179
Puia Rebreanu, prudentă sau abilă?	188
<i>Caietele Panait Istrati</i>	192
Epistolele și literatura – sumare aprecieri	197
Despre Mircea Eliade.....	201
Nicolae Steinhardt între <i>Libertatea</i> și	
<i>Revista Fundațiilor Regale</i> postbelică	203
<i>Istoria literaturii române</i> de la Oranki.....	215
V. EPIGONI	219
Recuperarea valorilor estetice ca formă de	
rezistență a literaturii	221
Iluminarea pierdută	228
Furt al scrierii românești.....	231
Columna lui Traian.....	234
Săraci de-a pururi.....	237
En attendant Brâncuși.....	240
Jos cu literatura română!	243
Epigoni.....	246
ANEXE.....	249

ISTORIE ȘI LITERATURĂ

De foarte puțină vreme, s-a desfășurat la Cluj, în organizarea Uniunii Scriitorilor din România, în cadrul Festivalului Național de Literatură FestLit, Simpozionul „Istorie și Literatură”, în cadrul căruia s-au prezentat comunicări de mare interes și au avut loc intervenții substanțiale. Cu toate acestea, tema rămâne una deschisă. În ce măsură literatura este tributară istoriei? Ar putea literatura să concureze istoria? Dacă istoria poate să fie o sursă de inspirație pentru literatură, ar putea literatura să influențeze în vreun fel istoria? Există între literatură și istorie o relație necesară?

Oricâte răspunsuri am da, cred că nu putem anula o anumită relativizare. La fel de adevărat este și faptul că o relație între cele două nu are cum să fie negată. Literatura este capabilă să redimensioneze istoria și să o păstreze astfel în memoria colectivă a omenirii. Ar mai vorbi cineva azi despre războiul Troiei dacă nu ar fi fost *Iliada* lui Homer? Cred că nu. La fel, ce ar fi fost istoria Romei antice, dar mai ales începuturile sale legendare, fără *Eneida* lui Vergilius? Mai aproape de noi, campania din Rusia a lui Napoleon a luat și ia în memorie tot mai multe zugrăvite de Lev Tolstoi în *Război și pace*. La noi, domnitorul Alexandru Lăpușneanu, dincolo de orice tratat științific, nu este perceput altfel decât așa cum

apare el în nuvela lui Costache Negruzzi, adică un soi de Richard al III-lea autohton. Iar exemplele pot fi mult mai numeroase.

În același timp, nu se poate nega nici influența directă a literaturii asupra unor evenimente istorice. Să ne amintim că în Parisul de după sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial s-a pus în scenă, în costume de stradă, *Macbeth* de William Shakespeare, adică piesa mării trădări. Spectacolul a determinat manifestări ale populației, agitație publică, ceea ce a dus la arestarea guvernului Pétain, care a colaborat cu ocupații germani împotriva interesului național, la judecarea și condamnarea membrilor acestuia. Ne-am putea aminti că în Rusia țaristă, poezia *Pumnalul* a lui Aleksandr Pușkin, circulând pe foi volante, a determinat înarmarea a numeroși tineri cu pumnale, în intenția de a-l asasina pe țar. Multe poezii, cântate, au influențat momente decisive din istoria unor popoare. Este bine cunoscut *Cântecul de război al armatei de pe Rin*, din timpul Revoluției Franceze, cântat de voluntarii din Marsilia în drumul lor spre Paris, pentru a salva revoluția, cunoscut apoi ca *Marseieza*, cântec cu care s-a cucerit palatul regal și s-a arestat familia monarhului, ulterior judecată, condamnată și executată. Un rol important l-a jucat și poezia *Răsunset* de Andrei Mureșanu, devenit imn al Revoluției de la 1848 în Transilvania și stimulând mișcările revoluționare ulterioare până azi, ale tuturor românilor, după cum este bine cunoscut.

În istoria noastră, generația de la 1848 ne-a dat o țară și ne-a orientat devenirea pe termen lung, spre rădăcinile noastre europene și occidentale, spre unitatea națională. Lor le datorăm mult mai mult decât o spunem azi. Cei mai mulți dintre ei erau scriitori, iar activitatea lor politică în plan național și european a fost susținută puternic și de operele lor literare, de publicațiile îndrăznețe, vâdate mai mereu de cenzura vremii. În curgerea și influențarea istoriei, literatura a dovedit că are un potențial mare. Literatura poate mult!

DACIA LITERARĂ – REÎNVIATĂ ÎN 1859

Există momente hotărâtoare în evoluția unei națiuni, de natură să-i influențeze devenirea secole de-a rândul. Știm prea bine că o asemenea filă din istoria neamului nostru a fost scrisă de generația pașoptistă, o generație ce a orientat definitiv poporul român spre redobândirea valorilor occidentale. Spun „redobândire” pentru că rădăcinile latine ale spiritualității noastre erau în primejdie să fie smulse la porțile unui Orient confuz, dar agresiv. Din perspectivă istorică, lucrurile sunt bine cunoscute și nu am de gând să insist asupra lor. Ceea ce este uimitor, însă, e faptul că nucleul dinamic al epocii era format din oameni tineri – aproape incredibil de tineri! –, înzestrați cu o voință greu de imaginat azi, susținuți de o inteligență sclipitoare și, mai ales, dând dovadă de o credință puternică în misiunea pe care și-o asumau. Ceva mai târziu, dar destul de aproape de ei, Eminescu avea să-i înțeleagă profund, nu fără uimire, și să le închine un cântec cuprinzător, precum o rugăciune de mulțumire, în fața unui altar (*Epigonii*).

În anul 1840, dată însemnată pentru reformarea spirituală a Moldovei, și nu numai a ei, abia întors de la studii din Franța, Vasile Alecsandri avea 19 ani (dacă îi dăm lui crezare, nu unor istorici literari).

Aproape că mai era încă un copil! Alături de el era Mihail Kogălniceanu, mai mare cu vreo patru ani. Copiii aceștia întemeiază instituții culturale și le conduc, scot reviste, alcătuiesc programe ce vor marca devenirea literaturii, reformează învățământul superior, scriu în folosul schimbărilor ce le nutresc, fac cunoscute cronicile românilor editându-le și, mai ales, nu obosesc. La vârsta la care mulți dintre tineri abia învață să meargă pe picioarele lor, ei intră într-o bătălie fără precedent, cu o pregătire surprinzător de matură, încrezători că izbânda le va zâmbi.

Mihail Kogălniceanu, cum se știe, întemeiază în anul acela de pomină, 1840, printre altele, prima revistă cu adevărat literară din istoria noastră culturală: *Dacia literară*. *Introducția* din primul număr al revistei avea să fie asumată ca program al unei generații dedicate scrisului românesc, în ciuda faptului că periodicul nu a depășit numărul trei, din pricina exigențelor cenzurii domnitorului Mihail Sturza. Seria nouă a revistei, întemeiată în 1990, avându-l ca redactor-șef pe scriitorul Lucian Vasiliu, a făcut un gest necesar și firesc publicând în unul din numerele sale¹ documentele ce au dus la apariția primului număr din 1840, dar și cele care au decis interzicerea apariției revistei lui Kogălniceanu, în același an. Pentru că actele pomenite, provenind din Arhivele Statului Iași, stau la dispoziția cititorului prin intermediul numărului amintit din seria nouă a revistei,

¹ *Dacia literară*, Anul XXIII, nr. 1-2, din 2012.

vom cita doar două scurte fragmente, pentru a contura o imagine a climatului și exigențelor epocii. Iată, mai întâi, o precizare a rostului cenzurii, în Rezoluția Secretariatului de Stat, prin care i se acordă lui Mihail Kogălniceanu dreptul de a edita *Dacia literară*: „Cenzura fiind deci menită a priveghea la toate lucrările ce au a se da în public, a îndrepta gustul, a înlesni pe drumul cel mai drept luminarea nației, a opri orice poate fi împotriva religiei, împotriva moralului și împotriva legelor și așezămintelor țării. Fieștecare individ, ce lucrează pentru public sau ca tipograf, sau ca editor, sau ca autor este dator a-și lua încuviințarea cenzurii, înainte de a-și împărtăși lucrarea în public și însuși de a o pune sub tipar”². Tânărul redactor era în vremea aceea în grațiile domnitorului – un personaj orgolios și ambițios, care cocheta în taină cu ideea unirii Principatelor sub domnia sa –, privilegiu care s-a dovedit a nu fi de durată, de vreme ce după apariția numărului trei al revistei, aceeași cenzură severă, care îi acordase încredere, devine extrem de aspră în decizia sa și oprește tipărirea periodicului, sub acuzații extrem de grave. Iată o secvență din *Porunca domnească nr. 40*, dată la 23 august 1840, prin care *Dacia literară* este suspendată: „Și văzând, în sfârșit, că această foaie, din începutul ei, culegând materiile sale din filele cele mai mârșave ale istoriei s-au nimicnicit și s-au

² *Dacia literară*, serie nouă, numărul citat, p. 6.

făcut vrednică de răs, încât desființarea ei ar fi fost un rezultat al displăcerii cetitorilor” (*Op. cit.*, p. 9).

Ce se întâmplase în realitate? De ce o măsură atât de radicală împotriva unei reviste conduse de o tânără personalitate percepută până atunci ca fiind apropiată domniei? La vremea aceea, Vasile Alecsandri credea că domnitorul, orgolios și imprevizibil, s-ar fi simțit lezat de faptul că revista ar fi umbrit puterea cu laude prea mari aduse voievodului Alexandru cel Bun. În dicționarul său, Ion Hangiu afirmă: „După trei numere, revista a fost suprimată, deoarece, în articolul *D.A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldova*, era citat proverbul «Peștele de la cap se împute», ce l-a supărat pe domnitorul Mihail Sturdza”³. Ar fi mult prea simplist să acceptăm astfel de motivații, chiar dacă este vorba de o cenzură de la care cea comunistă, de mai târziu, cu care suntem familiarizați, ar fi putut să ia lecții. În realitate, problema era mult mai complexă. Dacă am lua doar articolul pomenit, cu titlul din ultimul număr, *D.A. Demidoff în Moldova*, observăm, fără mare dificultate, o modalitate iluministă: observații asupra realităților sociale și politice, prin ochii unui călător străin. În fine, țara pare frumoasă, oamenii o duc greu, iar stăpânii sunt indiferenți la binele comun. Cam asta este esența. Iată un scurt citat: „Treci prin aceste locuri pustii, unde nu întâlnești nici ogoare, nici săcerișuri și vei căina soarta popoarelor care trudes

³ Ion Hangiu, *Dicționar al presei literare românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 107.

întru asemenea pământ și-ți vei face întrebarea de unde oare își găsesc hrana lor?”⁴. Starea generală este una alarmantă, fără echivoc: „Iar de bietul român, vai de dânsul; moare de foame chiar în patria sa” (*Op. cit.*, p. 296). Autorul articolului, Kogălniceanu, afirmă și demonstrează că exemplul „celor mari” este decisiv în starea unei națiuni: „Pilduirea celor mari este în toate; de aceea caracterul național nu se poate mai bine înțelege decât dintr-un proverb cunoscut de toți. P..... etc.” (*Op. cit.*, p. 300). Așadar, iată că proverbul pomenit de Ion Hangiu este cu puncte de suspensie. Contextul, în schimb, este cât se poate de limpede, fără echivoc. Dacă mai adăugăm și alte texte din revistă, printre care și poezia *Anul 1840* de Grigore Alexandrescu, semnată și ea cu multe puncte de suspensie, o măsură de prevedere de înțeles, realizăm că decizia cenzurii domnești nu a fost doar un simplu capriciu.

Într-un an mai fast, 1859, *Dacia literară* a fost reeditată într-un singur volum. S-au adăugat „trei stampe” reprezentându-i pe cei trei principali realizatori, Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi și Vasile Alecsandri. Tipograful, Adolf Gherman, a utilizat alfabetul de tranziție. Ediția beneficiază de o *Prefață* semnată de „bătrânul” grupării, Costache Negruzzi (1808-1868). El motivează necesitatea reeditării celor trei numere ale *Daciei literare*, aduce un elogiu editorului-tipograf și, mai ales, cu un ton

⁴ *Dacia literară*, sub redacția lui Mihail Kogălniceanu, Ediția a doua, Iași, 1859, p. 307.

elegiac și stăpânit în același timp, regretă tinerețea rămasă în vremurile marilor avânturi creative.

Mai jos, redăm în întregime *Prefața* lui Costache Negruzzi la ediția din 1859 într-o transcriere care respectă principiul fonetic.

PREFAȚĂ

Sunt unele cărți care, de îndată ce ies de sub teasc, umede încă, se împrăștie în publicul cetitor, încât ajung a se face foarte rari, în timp ce altele zac pe polițele librăriilor și nu le întrebă nimeni.

Cauza aceasta e lesne de ghicit. Unele sunt bune și celelalte rele.

Din numărul celor dintâi este și DACIA LITERARĂ, foaie periodică ce ieși la 1840, sub redacția D[omnului] Mihail Kogălniceanu.

Noi nu putem îndestul mulțumi tipografului – editorul D.A. Gherman, care de 20 [de] ani de când e în țara noastră – unde nu mai e străin – se ocupă exclusiv cu tipografia, pre care prin știința sa specială în această artă și stăruința întrebuințată, a adus-o la deosebită perfecție.

D[omnul] Gherman a binemeritat de la publicul român.

Ediția a II-a a Daciei Literare, suntem siguri că va fi cu plăcere primită de tot românul ce-și iubește limba sa, căci lipsa acestei cărți se simțea. Și apoi, D[omnul] Gherman n-a cruțat nici osteneală, nici cheltuielă de a